

KLASİK TÜRK EDEBİYATI (DİVAN EDEBİYATI) NAZIM BİÇİMLERİ

KLASİK TÜRK EDEBİYATI (DİVAN EDEBİYATI) NAZIM BİÇİMLERİ

A. BEYİTLERLE KURULANLAR

1. Gazel
2. Kaside
3. Mesnevi
4. Kıt'a
5. Müstezat

B. DÖRTLÜKLERLE KURULANLAR

1. Rubâi
2. Tuyug
3. Murabba
4. Şarkı
5. Terdi

C. BENTLERLE KURULANLAR.

1. Terkib-i Bent
2. Terci-i Bent
3. Muhammes
4. Müseddes
5. Taştir
6. Tahmis

DİVAN EDEBİYATININ GENEL ÖZELLİKLERİ

- * Divan şiirinin kökleri İslâm öncesi Arap şiirine dayanır.
- * Nazım birimi genel olarak "beyit"tir. Dört ve daha fazla dizeden oluşan bentler de kullanılmıştır.
- * Şiirde aruz ölçüsü kullanılmıştır. Son zamanlarında az da olsa hece kullanılmıştır.
- * Tüm şairlerin kullandığı, mazmunlar (kişileşmiş, kalıplaşmış sözler) kullanılır. Fikirler ve duygular neredeyse ortaktır. Boyun servi; kaşı keman; çenenin elma; ağzın nokta oluşu her şairde aynıdır.
- * Dil süslü ve sanatlıdır. Arapça ve Farsça kelime ve tamamlama-lara sıkça yer verilir.
- * Şiirde konu bütünlüğü aranmaz. Beyit bütünlüğü esastır. Her beyit ayrı bir konuyu işler. (Kasidede kısmen, mesnevilerde ise özellikle konu bütünlüğü vardır.)
- * Anlamdan çok söyleyiş önemlidir. Ne söylediği değil nasıl söylediği önemlidir. Yani sanat için sanat ön plândadır.
- * Redif ve kafiye önem verilmiştir. Göz için kafiye esastır, tam ve zengin kafiye kullanılmıştır.
- * İnsanın iç dünyasına yönelik soyut ve kitabi edebiyattır. Konular genellikle gerçek hayattan uzaktır. Aşk, sevgili, ölüm, ıstırap, şarap, övgü ve din gibi konular en çok işlenen konulardır. Yani daha çok soyut konular işlenir.
- * Özgün değil taklitçidir. Arap ve Farsça edebiyatının etkisindedir.
- * Tuyug ve şarkı hariç bütün nazım şekil ve türleri (gazel, kaside, rubai, mesnevi, terki-i bent, terci-i bent...) Fars edebiyatı aracılığıyla Arap edebiyatından alınmıştır. tuyug ve şarkı ise divan edebiyatına Türklerin kazandırdığı nazım şekillerindedir.
- * Nazım şekil ve türleri kesin sınırlarla birbirinden ayrılmıştır.
- * Şiirlerin (kasideler ve mesneviler hariç) belli bir adı yoktur. Şiire başlık konmaz. Her şiir redif veya türünün adı ile anılır.
- * Şiirin sonunda şairin mahlası (takma adı) geçer.
- * Divan şairleri Fars edebiyatının üstatlarına yetişmeyi hedefleyip zamanla onları geçtikleri gibi birbirlerine de benzemeye çalışmışlardır. Bundan dolayı nazirecilik geleneği oluşmuştur.
- * Divan şairi daima aşiktir. Bu aşk onulmaz dert olmakla beraber şair bu dertten memnundur, onlara göre bu derdin dermanı gene bu derdin kendisidir. Hatta zamanla beşerî aşk yerini Allah aşkına bırakır. Bu sebeple âşık mecazî sevgilisine kavuşmak istemez.

I. BEYİTLERLE KURULAN NAZIM BİÇİMLERİ

1. GAZEL

- * Sözlük anlamı “kadınlarla âşıkane sohbet etmek”tir.
- * Divan şiirinde en çok kullanılan nazım şeklidir.
- * Aşk, sevgi, güzellik ve içki konularını işleyen şiirlerdir. Lirik bir nazım biçimidir.
- * Beyitlerle yazılır. Beyit sayısı 5-15 arasındadır. (tek sayılar)
- * Beyitler arasında genellikle konu bütünlüğü olmaz. Ama beyitler arasında anlam bakımından bir uyum olmalıdır. Bunu kafiye ve redif sağlar.
- * Gazelde bütün beyitler aynı konuyu işliyorsa bu tür gazellere “*yek-ahenk*” denir; bütün beyitler aynı söyleyiş güzelliğindeyse bu tür gazellere de “*yek-avaz*” denir.
- * İlk beytine “*matla*” (doğuş yeri) denir. Son beytine “*makta*” (kesme yeri, sonuç) denir. Şairin mahlâsını söylediği beyte (genellikle son beyit) “*mahlâs beyti*” denir. Gazelin en güzel beytine de “*beytül-gazel*” ya da “*şah beyit*” denir.
- * Gazelin kafiye düzeni: **aa ba ca da ea fa ...**
- * Aruz ölçüsüyle yazılır. Gazel aruzun hemen hemen her kalıbıyla yazılmıştır.
- * Divan edebiyatında Fuzuli, Baki, Nedim, Necati, Taşlıcalı Yahya, Naili ve Şeyh Galip önemli gazel şairleridir.
- * Gazeller konularına göre adlandırılırlar:

Âşıkâne gazel: Aşk, sevgiliyi, sevgiliye yakarışı, sevgiliden yakınmayı dile getiren gazellerdir. Fuzulî en önemli örnektir.

Rindâne gazel: İçkiyi, içkinin zevkini, hayata karşı kayıtsızlığı dile getiren gazellerdir. Bâkî en önemli örnektir.

Şühâne gazel: Kadın güzelliğini çapkın bir anlatımla dile getiren gazellerdir. Nedim en önemli örnektir.

Hikemî gazel: Ahlakla ilgili öğütler veren türlü hayat görüşlerini yansıtan gazellerdir. Nâbî en önemli örnektir.

* Rediflerine göre adlandırılırlar: “ya Rab”, “yanayım” vb.

Musammat Gazel: Dizelerin ortalarının birinci dizinin sonu ile uyaklı olduğu gazellere musammat gazel denir. Musammat gazelde her beyitin dizeleri ikişer dize haline getirilerek bir dörtlük oluşturulabilir.

ÖRNEK:

Kamu bimarına cânan, / devâ-yı dert ider ihsan

Niçin kılmaz bana derman, / beni bimar sanmaz mı

ÖRNEK:

GAZEL

Nâm ü nişâne kalmadı fasl-ı bahardan	---a	Matla
Düşdü çemende berg-i dıraht itibardan	---a	beyiti
Eşcaâr-ı bağ hırka-yı tecrîde girdiler	---b	
Bâd-ı hazan çemende el aldı çenârdan	---a	
Her yânedan ayağına altun akıp gelir	---c	
Eşcâr-bâğ himmet umar cûybardan	---a	
Sahn-ı çemende durma salınsun sabâyile	---d	
Âzâdedür Nihâl bugün berg ü bârdan	---a	

Mahlâs **Bâkî** çemende hayli perişan imiş varak ---e Makta
Benzer ki bir şikâyeti var rûgârdan ---a Beyiti

2. **KASİDE**

- * Kelime anlamı “kastetmek, yönelmek”tir. Terim anlamı, “belli bir amaçla yazılmış manzume”dir.
- * Arap edebiyatından Türk edebiyatına geçmiş bir biçimdir.
- * Beyitlerle yazılır. Beyit sayısı genellikle 33-99 arasındadır. Ama daha az veya çok da olan kasideler de vardır.
- * Türk edebiyatında, din ve devlet büyüklerini övmek için belirli kurallar içinde yazılan şiirlerdir.
- * Kafiyeleşmiş gazeldeki gibidir: **aa ba ca da ea fa ...**
- * Kasideler türüne, giriş bölümünün konusuna veya redifine göre isimlendirilebilir:
Rediflerine göre: Su Kasidesi (Fuzulî), Güneş Kasidesi (Ahmet Paşa)...
Konularına göre: (aşağıda ayrıca anlatılacak)
Nesip bölümündeki konuya göre: Bahariye, Ramazaniye...
- * İlk beytine “*matla*”; son beytine “*makta*”; en güzel beytine “*beytü’l-kasid*”; mahlâs beytine de “*tac beyit*” adı verilir. Anlam yoğunluğu en fazla olan ve söyleyişte en güzel olan mısrasınamısrâ-ı *berceste* adı verilir. Kasideden ayrı olarak yazılan mısraya ise *azade* adı verilir.
- * Nefi, kasideleriyle meşhurdur.
- * Kasideler bölümlerden oluşur. Nesib/Teşbib (giriş), girizgâh, tegazzül, methiye, fahriye dua.

Kasidenin Bölümleri

a. Nesib (teşbib)

- * Kasidenin giriş bölümüdür.
- * Şiir yönünden en ağır basan bölümdür.
- * Bir tabiat tasvirinin yapıldığı veya sevgilinin özelliklerinin anlatıldığı bölümdür.
- * Bu bölümün konuları bahar, kış, yaz, Ramazan, bayram, nevruz, hamam, gül, sümbül, güneş, söz ustalığı, kalem, gece, savaş, at veya bir güzel olabilir.
- * Kasideler bu bölümde ele alınan konuya göre adlandırılır.

b. Girizgâh (giriz)

- * Asıl konuya giriş yapmak üzere düzenlenmiş en fazla iki beyitlik bölümdür.
- * Bu bölüm gelişigüzel söylenmez. Nükteli, ince sözlerle konuya geçilir.

c. Medhiye

- * Kasidenin sunulduğu kişinin, yani padişahın veya bir devlet büyüğünün övüldüğü bölümdür.
- * Bu bölümde abartılı ve sanatlı bir övgü vardır.

d. Tegazzül

- * Şairin, genellikle medhiyeden sonra bir gazel söylediği bölümdür. Her kasidede bulunmaz.

e. Fahriye

- * Şairin kendini övdüğü bölümdür. Burada da şair abartılı bir ifade kullanır.

f. Dua

- * Şairin, kendisi ve övdüğü kişi için Allah’tan yardım dilediği bölümdür. Bu bölümde şairin mahlâsı geçer ve bu mahlâs beytine “taç beyit” ya da “şah beyit” denir.

Konularına Göre Kasideler

Tevhid: Allah'ın birliğini anlatan kasidelerdir.

Münacat: Allah'a yalvarmak için yazılan kasidelerdir.

Naat: Hz. Muhammet'i övmek amacıyla yazılan kasidelerdir.

Methiye: Devrin ileri gelenlerinin övülmesi için yazılan kaside.

Mersiye: Bir kimsenin ölümünden duyulan acıyı yansıtan kaside.

ÖRNEK:

BAHAR KASİDESİ

Esdî nesîm-i nev- bahar açıldı güller subh-dem ---a
Açsın bizimde gönlümüz sâkî meded sun câm-ı Cem ---a Nesib
Bölümü
Gül devri ayş eyyamıdır zevk u safâ hengâmıdır ---x
Âşıkların bayramıdır bu mevsim-i ferhunde-dem ---a

(Nesip bölümünde bahar tasvir edildiği için kasidenin adı “Bahar Kasidesi” dir.)

.....
Bir câm sun Allah için bir kâse de ol mâh için ---x Girizgah
Tâ medh-i şâhen-şâh için alam ele levh ü kalem ---a Beyiti

.....
Sultan Murâd-ı kâm-rân esfer dih ü kişver sitân ---x
Hem pâdişah hem kahraman sâhib-kıran-ı Cem-haşem ---a Medhiye
Bölümü

Şah-ı cihân-ârâ mıdır mâh-ı zemin-pîrâ mıdır ---x
Behrâm-ı bî-pervâ mıdır yâ Afitâb-ı pür-kerem ---a

.....
Sen bir şeh-i Zîşânsın şâhen-şeh-i devrânsın ---x
Yâni ki sen hâkânsın devrinde ben Hâkâni'yem ---a Fahriye
Bölümü

Sözde nazir olmaz bana ger olsa âlem bir yana ---x
Pür-tumturâk u hoş-edâ ne Hâfız'em ne Muhteşem ---a

.....
Nef'î yeter da'vayı ko dünya ile gavgayı ko ---x Tac
Eflaâke istiğnâyı ko hâke yüzün sür lâ-cerem ---a Beyit

.....
Kaldır elin eyle duâ buldı kasîden intiha ---x
Şimdi duâ etmek sana hem müstehabdır hem ehem ---a Dua
Bölümü

Tâ kim cihan ma'mûr ola geh emn ü geh pür-şûr ola ---x
İkbâl ile mesrûr ola hüsrev-i vâla-himem ---a

3. MESNEVİ

- * Kelime anlamı “ikili, ikişer ikişer”dir.
- * İran edebiyatından Araplara oradan da Türk edebiyatına geçmiş bir biçimdir.
- * Klâsik halk hikâyeleri, destanî konular, aşk hikâyeleri, savaşlar, dinî, felsefî ve ahlakî konuları işlenir. Her türlü öğretici konuların yanı sıra bir şehrin güzellikleri (şehrengizler), sünnet ve evlilik törenleri işlenebilir.
- * Konu ne olursa olsun olaylar masal havası içinde anlatılır.
- * Konularına göre sınıflandırılırlar: aşk, din ve tasavvuf, ahlâk ve öğreticilik, savaş ve kahramanlık, şehir ve güzelleri, mizah...
- * Divan edebiyatının en uzun nazım şeklidir, beyit sayısı sınırsızdır. 20 - 25 bine kadar çıkabilir.
- * Mesnevi de bölümlerden oluşur: Önsöz, tevhid, münacat, naat, miraciye, 4 halife için övgü, eserin sunulduğu kişiye övgü, yazış sebebi, asıl konu, sonsöz.
- * Mesnevide her beyit kendi içinde kafiyeli: **aa bb cc dd ee ...** bu sebeple çok uzun mesneviler yazılmaktadır.
- * Aruz ölçüsünün kısa kalıplarıyla yazılmaktadır.
- * Edebiyatımızdaki ilk mesnevi örneği Yusuf Has Hacib’in yazmış olduğu Kutadgu Bilig adlı eserdir.
- * Divan şiirinde beş mesneviden oluşan eserler grubuna “hamse” denir. İlk hamse yazarı Ali Şîr Nevaî’dir.
- Fuzul’nin Leylâ vü Mecnun; Şeyhî’nin Hüsrev ü Şirin, Harname; Mevlana’nın Mesnevi; Ahmedî’nin Yusuf ü Züleyha, İskendername; Şeyh Galib’in Hüsn ü Aşk; Nabî’nin Hayriye, Hayrabad; Süleyman Çelebi’nin Mevlid mesnevi türünde yazılmış önemli eserlerdir.

ÖRNEK:

HARNÂME

Bir eşek var idi zaîf ü nizâr	---a
Yük elinden katı şikeste vü zâr	---a
Ol kadar çeker idi yükler ağır	---b
Ki teninde tü komamışdı yağır	---b
Birgün ıssı ider himâyet ana	---d
Ya’ni kim gösterir inâyet ana	---d
Aldı pâlânını vü saldı ota	---e
Otlayarak biraz yürüdi öte	---e
Gördi otlakta yürür öküzler	---f
Odlu gözler ü gerlü gögüzler	---f
Acebe kalur u tefekkür ider	---g
Kendi ahvalin tasavvur ider	---g
Bunlarun başlarına tâc neden	---h
Bizde bu fakru ihtiyaç neden	---h

Ol ulu katına bu miskîn har	---i	
Vardı yüz sürdi didi iy server	---i	
Yok mıdur bizim gökte ıldızumuz	---j	
K'olmadı yir yüzinde boynuzumuz	---j	
Bizim ulu işimüz odundur	---k	
Od uran içümüze o dündür	---k	
Varayın ben de buğday işleyeyin	---l	
Anda yaylayup anda kışlayayın	---l	
Aşk ile tepdi girdi işlemeğe	---m	
Gâh ayaklayu gâh dişlemeğe	---m	
Tarlasını göricek âh itdi	---n	
Ağaç elinde azm-ı râh itdi	---n	
Bıçağın çekdi kodı ayruğunu	---o	
Kesdi kulağını vü kuyruğunu	---o	
Batıl isteyü haktan ayrıldım	---p	
Boynuz umdum kulakdan ayrıldım	---p	(Şeyhî)

4. KITA

- * Felsefi ve sosyal düşüncelerin anlatıldığı şiirlerdir
- * Kelime anlamı “parça, bölük, cüz”dür.
- * Kafiye düzeni matla beyiti olmayan gazel gibidir. Yani “ba ca da fa ...” şeklindedir. Bazen matla beyiti de bulunabilir.
- * En az iki, en çok on iki beyitten oluşur.
- * Genellikle son beyitte şairin mahlâsı bulunmaz.
- * Kıtada beyitler arasında anlam bağı vardır.
- * Kıtalar farklı konularda yazılır: önemli bir düşünce, hikmet, nükte, yergi.
- * Kıtalar aruzun her kalıbıyla söylenir.

ÖRNEKLER

Her kimim var ise zâtında şerâret küfrü	---b
İstilahât-ı ulum ile müselman olmaz	---a
Ger kara taşı kızıl kan ile rengin etsen	---c
Tab'a tağyir verip lâl'i Bedehşân olmaz	---a
Eylesen tûtiye ta'lim-i edâ-yı kelimat	---d
Nutku insân olur ammâ özü insân olmaz	---a

Her uzun boylu Şecâ'ar edebilmez da'vi ---e
Her ağaç kim boy atar serv-i hirâmân olmaz ---a

Fuzulî

Fâ i lâ tün - Fâ i lâ tün - Fâ i lâ tün – Fa' lün

5. **MÜSTEZAT**

- * Kelime anlamı “artırılmış, çoğaltılmış” tır.
- * Beyitleri bir uzun bir kısa dizeden oluşan özel bir gazel biçimidir.
- * Uzun dizelere kısa bir dize ekleyerek yazılır. İki kısa dize de eklenebilir. Eklenen bu kısa dizelere “ziyade” adı verilir.
- * Uzun dizeler kendi arasında kısa dizeler kendi arasında uyaklı.
- * Müstezatlarda kıtada olduğu gibi matla beyti yoktur.
- * Konu bakımından gazelden farkı yoktur. Aşk, sevgi, güzellik ve içki konularını işleyen şiiirlerdir.
- * Uzun mısraların ölçüsü “mefûlü / mefâilü / mefâilü / feûlün” ise eğer kısa mısraların ölçüsü de uzun mısranın ölçüsüne uygun biçimde “mefûlü / feûlün” olacaktır.
- * Diğer özellikleri gazelle aynıdır.

ÖRNEK:

Ey şûh-ı kerem pişe dil-i zâr senindir
Yok mihnetin asla
Ey kân-ı güher anda ne kim var senindir
Pinhan ü hüveyda

Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzre yerin var
Gül goncasısın gûşe-i destar senindir
Gül, ey gül-i rânâ

Neylersen edip bir-iki gün bâr-ı cefâya
Sabreyle de sonra
Peymâne senin hâne senin yâr senindir
Ey dil tek ü tenhâ

Bir bûse-i cân bahşına ver nakd-i hayatı
Ger kail olursa
Senden yanadır söz yine bazar senindir
Ey âşık-ı şeydâ

Çeşmân-ı siyeh mest-i sitem kakülü pür-hâm
Ebrûları pür-çîn
Benzer ki bu dildâr-ı cefâkâr senindir
Biçâre Nedîmâ

Nedim

II. DÖRTLÜKLERLE KURULAN NAZIM

BİÇİMLERİ

1. RUBAİ

- * İran edebiyatından Türk edebiyatına geçmiş bir nazım biçimidir.
- * Tek dörtlükten oluşur.
- * Kafiye şeması: “**aaxa**” şeklindedir.
- * Kendine özgü aruz ölçüleriyle yazılır. Bu kalıplar “mef û lü” ile başlar, “fa’ul” ya da “fa” ile biter.
- * Rubailerde şair, dünya görüşünü, felsefesini, tasavvufi düşüncesini, maddi ve manevi aşkını özlü bir biçimde işler.
- * Az sözle çok şey söylemek esastır.
- * İran edebiyatında Ömer Hayyam; edebiyatımızda ise Mevlânâ, Nabi, Nedim, Yahya Kemal ve Arif Nihat Asya önemli rubai şairleridir.

ÖRNEK 1:

Mecnûn ki lâ-ilâhe illâ der idi ---a
Teklif-i Şu’ûr eyleseler “lâ” der idi ---a
Ol mertebe meşgûl idi Leylâ il kim ---x
Mevlâ diyecek mahalde “Leylâ” der idi ---a

Yenişehirli Avnî

ÖRNEK 2:

Eslâf kapıldıkça güzelden güzele ---a
Fer vermiş o neşveyle gazelden gazele ---a
Sönmez seher-i haşre kadar şî’r-i kadîm ---x
Bir meş’aledir devredilir elden ele ---a

Yahya Kemal BEYATLI

2. TUYUĞ (TUYUK)

- * Türklerin ortaya çıkardığı ve Divan şiirine kazandırdığı nazım şeklidir. Maninin karşılığı sayılabilir.
- * Tek dörtlükten oluşur.
- * Kafiyeleşimi rubaiyle aynıdır. **aaxa**
- * Manide olduğu gibi cinaslı uyak kullanılır.
- * Tuyuğ, halk şiirindeki maninin etkisiyle ortaya çıkmış bir nazım biçimidir.
- * Aruzun sadece “fâilâtün – fâilâtün - fâilün” kalıbıyla yazılır.
- * Tuyuğlarda şair, dünya görüşünü, felsefesini, tasavvufi düşüncesini, maddi ve manevi aşkını özlü bir biçimde işler.
- * Tuyuğ Çağatay ve Azeri lehçelerinde yaygın bir türdür.
- * Edebiyatımızda Kadı Burhaneddin, Nesimi ve Ali Şir Nevai önemli tuyuğ şairleridir.

ÖRNEK 1:

Dil-berin işi itâb u nâz olur ---a
Çeşmi câdû gamzesi gammaz olur ---a
Ey gönül sabret tahammül kıl ana ---x
Yâre erişmek işi az az olur ---a (Kadı Burhaneddin)

ÖRNEK 2:

Dil-berin haddi gül-i handan durur ---a
Şol mutarra sümbülû reyhan durur ---a
Cân eğer tenden revân olsa ne gam ---x
Ehl-i aşkın cânî çün cânan durur ---a (İvaz Paşazâde Atayî)

3. MURABBA

- * Bent denilen dört mısralık bölümlerden meydana gelen bir nazım şeklidir.
- * En az üç en fazla yedi bentten oluşur.
- * Murabba aruzun her kalıbıyla yazılabilir. Özellikle uzun kalıplarla yazılır.
- * Her konu işlenebilir. Özellikle felsefî konular ve aşk...
- * Kafiye düzeni “aaaa - bbba - ccca ...” ya da “bbba - ccca - ddda ...” şeklindedir.
- * Bazen dördüncü mısralar nakarat olabilir.
- * Nedim ve Fuzuli önemli murabba şairlerimizdendir.

ÖRNEK:

Perişan- hâlin oldum sormadın hâl-i perişânım --- a
Gamından derde düştüm kılmadın tedbîr-i dermanım --- a
Ne dersin rüzgârım böyle geçsin güzel hanım --- a
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü Sultanum --- a

Esîr-i dâm-ı aşkın olalı senden vefâ görmen --- b
Seni her kanda görsem ehl-i derde âşinâ görmen --- b
Vefâ vü âşinâlık resmini senden revâ görmen --- b
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü Sultanum --- a

Değer her dem vefasız çerh yayından mana bin ok --- c
Kime şerh eyleyem kim mihnet ü endûh u derdim çok --- c
Sana kaldı mürüvvet senden özge hiç kimsem yok --- c
Gözüm cânım efendim sevdiğim devletlü Sultanum --- a

Gözümden dembedem bağırm ezip yaşım gibi gitme
Seni terk eylemezem çün ben beni sen dahi terk eyleme
İğen hem zalim olma ben gibi mazlumu incitme
Gözüm canım efendim sevdiğim devletli sultanım

Katı gönlün neden bu zulm ile bidade ragıbtır
Güzeller sen tegi olmaz cefa senden vaciptir

Senin tek nazenine nazenin işler münasıptır
Gözüm canım efendim sevdiğim devletli sultanım

Nazar kılmazsan ehl-i derd gözden akıdan seyle
Yamanlıktır işin uşşak ile yahşı mıdır böyle
Gel Allah'ı seversen bendene cevri eyleme lutf eyle
Gözüm canım efendim sevdiğim devletli sultanım

Fuzuli şive-i ihsanın ister bir gedayındır
Dirildikçe seg-i kuyun ölen de hak-i payındır
Gerek öldür gerek ko hükm hükmün ray rayındır
Gözüm canım efendim sevdiğim devletli sultanım

Me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün

(Fuzulî)

4. ŞARKI

- * Türklerin Divan edebiyatına kattığı nazım şeklidir.
- * 18. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. Lale devrinde gelişmiş ve yaygınlaşmıştır.
- * Şarkılar en az üç, en fazla beş bentten oluşur.
- * Aşk, sevgi, ayrılık, özlem, güzellik ve şarap konularını işler.
- * Bestelenmek üzere yazılmış şiirlerdir. Bu yüzden bent sayısı oldukça azdır.
- * Kafiye düzeni farklı şekillerdedir: “aaaa - bbba - ccca ...” ,
“aaab - cccb - dddb ...” , “aaxa - bbba - ccca - ddda ...” ,
“aa(nakarat)aa(nakarat) - bbba(nakarat) - ccca(nakarat)...”
“aaxa(nakarat) - bbba(nakarat) - ccca(nakarat) - ddda(nakarat)
- * Nedim bu nazım şeklinin en önemli şairidir. Enderunlu Vasıf, Enderunlu Fazıl ve Yahya Kemal'in de şarkıları vardır.

ÖRNEK

Kalbim yine üzgün seni andım da derinden ---a
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden ---a (nak.)
Üzgün ve kırılmış gibi en ince yerinden ---a
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden ---a (nak.)

Senden boşalan bağrıma gözyaşları dolmuş ---b
Gördüm ki yazın, bastığımız otları solmuş ---b
Son demde bu mevsim gibi benzim de kül olmuş ---b
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden ---a (nak.)

Mef û lü / me fâ î lü / me fâ î lü / fe û lün

Yahya Kemal BEYATLI

5. TERBİ

- * Kelime anlamı “dörtleme, dörtlü duruma getirme”dir.
- * Bir gazelin beyitlerinin üstüne başka bir şair tarafından aynı ölçü ve uyakta ikişer dize eklenerek yazılan murabbaa denir.
- * Kafiye şeması: (aa)aa (bb)ba (cc)ca (dd)da (ee)ea ...

ÖRNEK:

(Leyla Hanımın Beyitine)

Devran eyle dünyayı ben gibi âşık bulunmaz
Aşkınla yanan yürekte bir damla su bulunmaz
'Deme âşık çok bana var mı ben gibi bulunmaz
Aşık sana çoksa bana dilber mi bulunmaz'

M. Hasin Aktürk

ÖRNEK:

YAHYA KEMAL'İN GAZELİNİ TERBÎ'

Gülsitân-ı aşk nesîmi bûy-i cânandan geçer,
Mâh-ı gurbet pâ-be-pâ meh-rûy-i cânandan geçer,
Bir huyâbandır ki hasret kûy-i cânandan geçer,
Her geçen cânâna peyvest olmadan candan geçer.

Tâ elestten yağdırır bârân-ı mestî ebr-i aşk,
Bitmeyen hengâmesin, tâ haşre dek ey devr-i aşk,
Cümle lezzetten lezîz iksîrsin ey zehr-i aşk,
Zevki derdinden alan her rûh dermandan geçer.

Aşk, râhın nâr imiş hiç sâlikin dönmez geri,
Câm-ı Cem'çün verdiler hep tövbesiz cân u seri,
Meyve-i memnû'dan tadmak günâhından beri,
Kârbân-ı aşk bitmez bir beyâbandan geçer.

Zehr olur hecrinde her bir cür'a kim nûş eylese,
Hem-nişîn eyler, kamîsin tutsa ber-dûş eylese,
Pîr olur Ya'kûb bir savt-ı ceres gûş eylese,
Mahfe-i Yûsuf sanır vâdî-i Ken'an'dan geçer.

Hem giriftâr-ı garâmız hem şikâr-ı gül-cemâl,
Söylemek olmaz Mürîd, efsûn imiş zevk-ı visâl,
Dinlemekçün mâcerâ-yı hecri nâyından Kemâl,
Mevkib-i yâran civâr-ı beytü'l-ahzandan geçer.

III. BENTLERLE KURULAN NAZIM BİÇİMLERİ

1. TERKİB-İ BEND

- * Bentlerle kurulan uzun bir nazım biçimidir.

- * Yaşamdan, talihten şikâyet; felsefi düşünceler, dini, tasavvufi konular ve toplumsal yergilerin işlendiği şiirlerdir.
- * En az beş, en fazla on beş bentten oluşur. Her bent beş ila on beyitten oluşur.
- * Bentlerin kafiye düzeni gazele benzer.
aa xa xa xa xa xa bb cc xc xc xc xc xc dd ee xe xe xe xe xe ff gg xg xg xg xg xg hh...
- * Her bendin sonunda vasıta beyti denen bir beyit vardır. Her bendin sonundaki vasıta beyiti farklıdır. Bunlar bentlerden ayrı olarak kendi aralarında uyaklanır.
- * Vasıta beytinden bir önceki bende “terkipline” adı verilir.
- * Edebiyatımızda Bağdatlı Ruhi ve Ziya Paşa bu türün iki önemli şairidir. İkisi de toplumsal konularda yazmıştır.

ÖRNEK

1. BENT

Terkipline

Bir katre içen çeşme-i pür-hûn-ı fenâdan	---a	
Başın alamaz bir dahi bârân-ı belâdan	---a	
Âsûde olam dersin eğer gelme cihâna	---b	
Meydâna düşen kurtulamaz seng-i kazâdan	---a	
Sâbit-kadem ol merkez-i me'mûn-ı rızâda	---c	
Vâreste olup dâire-i havf u recâdan	---a	
Dursun kefi hükmünde terâzû-yı adâlet	---d	
Havfin var ise mahkem-i rûz-ı cezâdan	---a	
.....		
İdrâk-i maâli bu küçük akla gerekmez	---e	Vasıta
Zîrâ bu terâzû o kadar sikleti çekmez	---e	Beyiti

2. BENT

Terkipline

Dehrin ne safâ var acabâ sîm ü zerinde	---f	
İnsan bırakır hepsini hîn-i seferinde	---f	
Bir reng-i vefâ var mı nazar kıl şu sipihrin	---g	
Ne leyl ü nehârında ne şems ü kemerinde	---f	
Seyr etdi havâ üzre denir taht-ı Süleyman	---h	
Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde	---f	
Hürr olmak eğer ister isen olma cihânın	---j	
Zevkinde safâsında gamında kederinde	---f	
.....		

İnsâna sadâkat yaraşır görsede ikrâh ---h Vasıta
Yardımcısıdır doğruların Hazret-i Allah ---h Beyiti

Mef û lü / me fâ î lü / me fâ î lü / fe û lün

(Ziya Paşa)

2. **TERCİ-İ BEND**

- * Biçim ve uyak bakımından terki-i bende benzer.
- * Bentlerin kafiye düzeni aşağıdaki gibidir:
aa xa xa xa xa xa **bb** cc xc xc xc xc **bb** ee xe xe xe xe **bb** gg xg xg xg xg **gbb**...
- * En az beş, en fazla on beş bentten oluşur. Her bent beş ila on beyitten oluşur.
- * Her bendin sonunda vasıta beyti denen bir beyit vardır. Her bendin sonundaki vasıta beyiti ayrıdır.
- * Terci-i bentin terki-i bentten farkı vasıta beyitlerinin her bendin sonunda aynen tekrarlanmasıdır. Bu sebeple bentlerde işlenen konular asında bir uyum olmak zorundadır. Yani konu bütünlüğü vardır.
- * Konu bakımından da farklılıklar görülür. Genellikle Tanrı'nın gücü, evrenin sonsuzluğu, doğanın ve yaşamın karşıtlıkları işlenir. Ayrıca terki-i bentte işlenen yaşamdan ve talihten şikayet; felsefi düşünceler, dini, tasavvufi konular ve toplumsal yergiler de terci-i bentte işlenir.
- * Vasıta beyitinden bir önceki bente "tercihane" adı verilir.
- * Ziya Paşa önemli bir terci-i bent şairimizdir..

ÖRNEK

1. BENT

Tercihane

Yarab nedir bu dehrde her merd-i zü-fünûn ---a

Olmaz bela-yı akl ile aramdan masun ---a

Yarab niçin bu arsada her şahs-ı arifin ---b

Mikdar-ı fazlına göre derdi olur fuzûn ---a

Her kangı suya af-ı nigah etse bi-huzur ---c

Her kangı şey'e sarf-ı ayal etse akli dün ---a

Mümkün müdür hakikat-i eşyayı vezn ü derk ---d

Mizan-ı akla dirhem-i ta'dil iken zünun ---a

.....

Subhâne men tahayyere fi sun'hil- ukûl ---e Vasıta

Subhâne men bikudretihi ya'cüzü'l-fuhül ---e Beyiti

2. BENT

Tercihane

Etmış kimisi rahatın ikbal için fedâ ---f

Olmuş kimi beliye-i ibdara mübtela ---f

Olmuş kimi tüvanger-i devran iken zelil ---g

Olmuş kimine devleti sermaye-i ana ---f

Toplar kimisi varis-ü hadis için nuküd ---h
Eyler kimisi servet için ömrünü heba ---f

Düşmüş kimi teccüs-i kibrit-i ahmere ---j
Olmuş kimine mücib-i iflas kimya ---f

.....

Subhâne men tahayyere fi sun'hil- ukûl ---e Vasıta
Subhâne men bikudrethi ya'cüzü'l-fuhûl ---e Beyiti

Mef û lü / me fâ î lü / me fâ î lü / fe û lün

3. MUHAMMES

- * Her bendi beş dizeden oluşan nazım biçimidir.
- * Her konuda yazılabilir.
- * Aruzun her kalıbıyla yazılır.
- * Muhammes biçimde şarkılar da yazılır. Bunlara muhammes şarkı adı verilir.
- * Kafiye şeması farklı şekillerdedir:
 - => **aaaa(nak)a(nak) - bbba(nak)a(nak) - ccca(nak) a(nak) - ddda(nak)a(nak)**
 - => **aaaaaa(nak) -bbbba(nak) -cccca(nak) -dddda(nak)**
 - => **bbbaa – cccaa - dddaa - eeeaa**
 - => **aaaaa - bbbba - cccca - dddda**

ÖRNEK

MUHAMMES

Şeh-râh-ı muhabbet ki tarîk-ı ezelimdir ---a
Ser-menzil-i aşk eski mekân ü mahalimdir. ---a
Yoldan koyan ammâ beni tûl-i emelidir ---a
Bu çâk-i girîbâna sebeb kendi elimdir ---a
Hep çektiçeğim kendi cezâ-yı amelimdir ---a (nak.)

Yazık bana bunca zaman olamdım irşâd ---b
Kaldım heves-i şâdi ile dehrde nâ-şâd ---b
Hangi amelikle olayım lâyıık-ı âzâd ---b
Destimde ne tesbîh ü zebânımda ne evrâd ---b
Hep çektiçeğim kendi cezâ-yı amelimdir ---a (nak.)

.....

Mef û lü / me fâ î lü / me fâ î lü / fe û lün

Enderunlu Vasıf

4. TAHMİS

- * Kelime anlamı “beşleme, beşli hâle getirme”dir.

- * Bir şairin gazelinin beyitlerinin üstüne aynı ölçü ve kafiyede üçer mısra eklenerek yazılmış muhammese denir.
- * Hemen hemen her şair kendinden önceki veya çağdaşı olan şairlerin birkaç gazelini tahmis etmiştir.
- * Kafiye düzeni (aaa)aa - (bbb)ba - (ccc)ca ...
- * Şair son bentte mahlasını söyler.

ÖRNEK

FUZULÎ'NİN GAZELİNE TAHMİS

Aceb ol şâh-ı zâlim âşıkın hûnına kanmaz mı	---a	Tahmis
Bu denlü nâle bir gün ana te'sir ede sanmaz mı	---a	yapılan
Kıyâmet yok mudur sanır yahud haşre inanmaz mı	---a	bölüm
Meni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı	---a	Fuzuli'nin
Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı	---a	Beyiti
.....		
Dem-â-dem ol gül-i handân eder can bülbülün seyrân	---b	Tahmis
Nasîbi illerin ihsân benim endûh-ı bî-pâyân	---b	yapılan
Eder gayrileri handân beni bin derd ile giryân	---b	bölüm
Kamu bîmârına cânân devâ-yı derd eder ihsân	---b	Fuzuli'nin
Niçin kılmaz bana dermân beni bîmâr sanmaz mı	---a	Beyiti

MÂNÎ

Me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün

5. **TASTİR**

- * Tahmisin başka bir biçimidir.
- * Tahmiste eklenen üç dize taştırdı beyitlerin arasına konur.
- * Kafiye düzeni: a(aaa)a b(bbb)a c(ccc)a ... şeklindedir
- * Eklenen dizeler gazelin ölçü ve uyağıyla uyduğu gibi beytin anlamıyla da uyuşması gerekir.
- * Şair son bentte mahlasını kullanılır.

ÖRNEK

BAKÎ'NİN GAZELİNE TAŞTİR

Ferman-ı aşk can iledir inkıyadımız	---a =>	Bakî'nin dizesi
Pürdür hayâl-i yar ile her lahza yadımız.	---a	
Mevkûfdur o mâha samîm-i fuâdımız	---a	taştir yapılan bölüm
Âhir varınca haddine hestî-i şâdımız	---a	
Hükm-i kazâya zerre kadar yok inâdımız	---a =>	Bakî'nin dizesi
.....		
Baş eğmeziz adâniye dünyâ-yı dîn için	---b =>	Bakî'nin dizesi
Ettik fedâ zevâhiri şevk-ı derün için	---b	
Sattık metâ-ı ömörü mey-i la'l-gûn için	---b	taştir yapılan bölüm
Nebet çalınca rihlet-i milk-i sükûn için	---b	
Allah'adır tevekkülümüz i'timâdımız	---a =>	Bakî'nin dizesi

.....

Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur ---c => **Bakî'nin dizesi**

El-hak gazelde neşve-i Bakî bekâ bulur ---c

Ahlaf o nazma gûş tutarken safâ bulur ---c taştir yapılan bölüm

Taştirimiz bu sayede az çok bahâ bulur ---c

Bâki kalır sahîfe-i âlemde adımız ---a => **Bakî'nin dizesi**

Mef û lü - Fâ i lâ tü - Me fâ î lü - fâ i lün

Yahya Kemal

BEYATLI

6. **MÜSEDDES**

* Bentleri altı dize olan nazım biçimidir.

* Çeşitli konularda yazılır.

* Kafiye düzeni şu şekildedir:

=> aaaaaa bbbbba ccccca ddddda ...

=> aaaaaa bbbbcc ddddee ffffgg ...

=> bbbbca ddddca eeeeca fffca ...

=> aaaaaⁿ bbbbaⁿ ccccaⁿ ...

ÖRNEK

müseddes

Firâşım seng-i hârâ pûşîşim şevk-ı kıtad olsun ---a

Yerim beytü'l-hazen kârım figân-ı girye-zâd olsun ---a

Ten-i mecrûhuma ta'n-ı adû zahm-ı ziyâd olsun ---a

Edenler gönlümü âzürde mesrûrû'l-fuâd olsun ---a

Yıkanlar hâtır-ı nâ-şâdımı yâ Rabbi şâd olsun ---a (nak.)

Benimçün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun ---a (nak.)

Sipihri-i kîne-cûdan bî-vefâlık resm-i âdîdir ---b

Felekten bî-niyâz olmak dahi bir özge vâdîdir ---b

Verâ-yı kâm-cûyân-ı mahabbet nâ-murâdîdir ---b

Gönül bu matla'ın memnûn-ı ma'nâ-yı maâdîdir ---b

Yıkanlar hâtır-ı nâ-şâdımı yâ Rabbi şâd olsun ---a (nak.)

Benimçün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun ---a (nak.)

.....

Ne mümkündür bula ey Nâilî hükm-i kazâ tağyîr ---c

Bozulmak mümteni'dir ser-nüvist-i hâme-i takdir ---c

Bu ma'nâda derûn-şâdım ki bir dem etmeyip te'hîr ---c

Edip ser-tîz ü bürrân tîşe-i âzârı bî-taksîr ---c

Yıkanlar hâtır-ı nâ-şâdımı yâ Rabbi şâd olsun ---a (nak.)

Benimçün nâ-murâd olsun diyenler ber-murâd olsun ---a (nak.)

Me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün

(Nailî-i Kadim)

NOT:

Bentleri 6 dizeli olan şiiirlere **teddis** denir. Bentleri 7 dizeli olan şiiirlere **müsebba** denir. Bentleri 8 dizeli olan şiiirlere **müsemmen** denir. Bentleri 9 dizeli olan şiiirlere **mütessa** denir. Bentleri 10 dizeli olan şiiirlere **muşşer** denir.

B. NAZIM TÜRLERİ

1. TEVHİD

- * Allah'ın birliğini ve yüceliğini konu edinen ve kaside nazım biçimiyle yazılan şiiirlerdir.
- * Tevhit ve münacat divanlarda en başta yer alır.
- * En tanınmış tevhit Nabi'nindir.

2. MÜNACAT

- * Allah'a yalvarıp yakarılan ve ondan af dilenen şiiirlerdir.
- * Genellikle kaside nazım şekliyle yazılırlar.
- * Tevhit ve münacat divanlarda en başta yer alır.

3. NAAT

- * Hz. Muhammed'ı öven ve kaside şekliyle yazılan şiiirlerdir.
- * Hz. Muhammed'in türlü vasıfları ve mucizeleri anlatılır.
- * En tanınmış naat Fuzuli'nin Su Kasidesi'dir.

4. MERSİYE

- * Ölen kişilerin ardından söylenen yas şiiirleridir.
- * İslamiyet öncesi edebiyattaki adı sagu, halk edebiyatındaki adı ise ağıt'tır.
- * Genellikle terrib-i bend ve kaside nazım şekliyle yazılır.

5. MEDHIYE

- * Ünlü bir kişiyi övmek için kaside şekliyle yazılan şiiirlerdir. Ya padişah, vezir, şeyhülislâm gibi yaşayan devlet büyüklerine ya da 4 halife ve başka din-tarikat ulularına yazılır.
- * Dört halife için yazılanlara "medh-i çehar-yar-ı güzin" denir.
- * Medhiyelerde ve hicviyelerde abartılı bir üslûp vardır.

6. HİCVİYE

- * Herhangi bir kişiyi ya da düşünceyi yermek amacıyla kaside veya kıta nazım biçimleriyle yazılan şiiirlerdir.
- * Halk edebiyatındaki adı "taşlama", yeni şiiirimizdeki adı "yergi", batı edebiyatındaki adı ise "satirik şiiir"dir.
- * Medhiyelerde ve hicviyelerde abartılı bir üslûp vardır.

* En ünlü hicviye şairi Nefi'dir.

7. FAHRIYE

* Şairin kendisini övdüğü kıta veya kasidelere fahriye denir. * Genellikle kasideler içinde bir bölümdür.

* Fahriyede de sanatlı bir üslûp kullanılır.

* Bu alanda da Nefi meşhurdur.